

DOI: 10.32347/2076-815X.2025.89.388-403

УДК: 711

Куліков О.П.,

elskrinka@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9856-4431,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНОГО ЦЕНТРУ ОДЕСИ

Розглянувши, питання які пов'язані з проблематикою збереження всесвітньої культурної спадщина людства і, зокрема, тієї її частини, яка знаходиться на території України. Історичний центр міста Одеси був включений до переліку об'єктів ЮНЕСКО у 2023 році. І починаючи з цього періоду архітектурні ансамблі центральної частини міста, не зважаючи на їх унікальний охоронний статус, неодноразово опинялися під загрозою пошкоджень, руйнувань та повного знищення, внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Наразі основним завданням для України та міжнародної спільноти є пошук шляхів та рішень, які б дозволили зберегти цю частину всесвітньої спадщини, запобігти чи зменшити обсяги руйнувань та культурних втрат.

З цією метою в дослідженні проаналізовані окремі умови процедури підготовки та внесення історичного центру міста Одеса до списку об'єктів всесвітньої культурної спадщини, досліджено загальні критерії для визнання об'єкту надзвичайно цінним для усього людства, і зокрема критерії, на підставі яких центр Одеси було включено до списку ЮНЕСКО. Вивчено особливі риси історичної частини міста та сформульовано складові концепції універсальної цінності історичного центру міста Одеса. Крім того, проаналізовано основні фінансові передумови для відновлення міста від пошкоджень і руйнувань завданих воєнними діями, у тому числі досліджені деякі міжнародні конвенції, які покликані убезпечити світ від втрати дорогоцінних надбань, які належать кожному мешканцю нашої планети, а також ініціативи окремих урядів та країн, спрямованих на фінансову підтримку заходів щодо відновлення архітектурного, історичного та культурного спадку Одеси.

Ключові слова: всесвітня культурна спадщина; ЮНЕСКО; універсальна цінність; історичний центр Одеси; відновлення пошкоджених об'єктів; Гаазька конвенція про захист культурних цінностей

Постановка проблеми

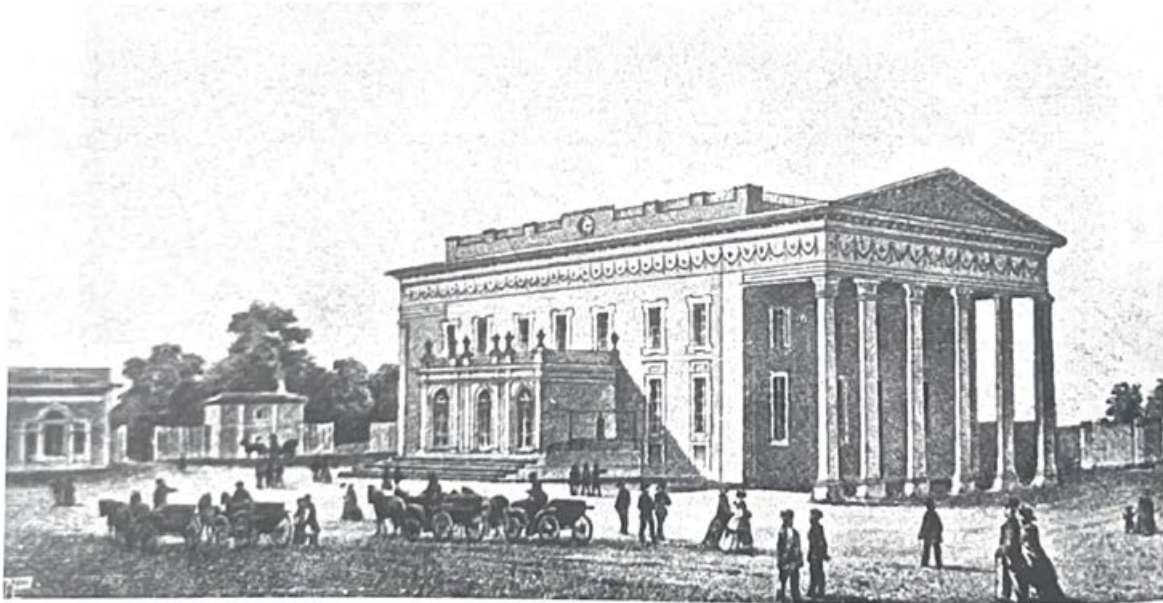
Місто Одеса є унікальним місцем; яке формувалося під впливом багатьох етнонаціональних, релігійних, цивілізаційних культур та світоглядів. Завдяки своєму особливому розташуванню та основному призначенню як торгового портового міста воно увібрало в себе усе можливе різноманіття не лише причорноморських народів, але й дух і погляди європейських політичних, культурних, економічних та мистецьких діячів початку та середини XIX століття. Відображення цієї живописної мозаїки знайшло своє місце в архітектурі Одеси. Починаючи з кінця XVIII століття місто швидко розвивалося, забудовувалося та наповнювало міський простір автентичними будівлями та спорудами, подекуди унікальними у своїй природі, подекуди схожими на кращі європейські зразки тогочасного архітектурного зодчества [1]. У даному разі доречно згадати про певну схожість Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха на італійський будинок доджів у Венеції (рис.1) та Одеського національного академічного театру опери та балету на будівлю Дрезденської Опери, яка власне і стала прототипом новому одеському міському театру (рис.2), відбудованому наново після пожежі старої будівлі у 1873 році (рис.3).

Рис. 1. Одеська обласна філармонія ім. Давида Ойстраха та Палац Доджів у Венеції

Рис. 2. Одеський національний академічний театр опери та балету і будівля Дрезденської опери

Старий міський театр на початку XIX ст.

Рис. 3. Стара будівля Одеського міського театру початку 19 ст.

Ці та інші архітектурні шедеври, з яких складається архітектурний ансамбль міста, у 2023 році стали невід'ємними складовими елементами номінаційного досьє нового об'єкту всесвітньої культурної спадщини, заявленого від України, під назвою «Історичний центр міста Одеси»[2].

В умовах світових тенденцій стрімкої урбанізації міст та в складних геополітичних обставинах, в яких протягом останніх років перебуває Україна, особливо після початку нової активної фази збройної агресії російської федерації, важливим питанням є розуміння та ідентифікація умов, які можуть вплинути на збереження історичного центру Одеси у списку об'єктів культурної спадщини та збереження її особливого архітектурного портрету. Адже, як і руйнування знакових пам'яток архітектури, культури та мистецтва внаслідок ракетних ударів чи ударів безпілотних літальних апаратів, так і неконтрольована забудова, можуть значно вплинути на автентичність центральної частини міста і тим самим призвести до втрати тих особливих рис та того особливого характеру міської забудови, які власне і стали основним аргументом для віднесення центру Одеси до об'єктів всесвітньої культурної спадщини. З урахуванням цього в статті досліджуватиметься питання щодо процедур та правил віднесення тих чи інших об'єктів до пам'яток ЮНЕСКО, які повинні цінуватися, шануватися та зберігатися всім світовим співтовариством.

Крім того, враховуючи колосальні збитки, які завдаються пам'яткам архітектури міста Одеса в статті проаналізовані можливі фінансові механізми, які наразі вже задіяні та які потенційно можуть бути задіяні у майбутньому для

відновлення та збереження кожного будинку і споруди, охоплених контурною лінією спеціальної охоронної зони відповідно до топологічних карт в номінаційному досьє.

Основна частина

Україна належить до числа тих країн, які мають порівняно не значну кількість пам'яток всесвітньої культурної та природної спадщини, які внесені до міжнародного реєстру всесвітньої спадщини і які охороняються ЮНЕСКО в рамках Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Зокрема, станом на травень 2025 року Україна має вісім культурних та природних об'єктів, які включено до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. В той же час, такі країни як Італія, Китай, Іспанія, Франція та деякі інші держави мають понад сорок об'єктів культурної, історичної, архітектурної спадщини, які охороняються як зразки всесвітнього надбання. Отже, серед восьми об'єктів всесвітньої спадщини України сім з них відносяться до об'єктів культурної спадщини (критерії відбору i-vi) і один з них належить до природного типу об'єктів всесвітньої спадщини (критерії vii-x).

Список об'єктів ЮНЕСКО від України виглядає наступним чином:

- Собор святої Софії та прилеглі чернені будівлі, Києво-Печерська лавра (Софійський собор, Києво-Печерська лавра Церква Спаса на Берестові)
- Ансамбль історичного центру Львову (Високий замок і Підзамче, Середмістя ансамбль собору святого Юра)
- Геодезична дуга Струве
- Первісні букові ліси Карпат та інших регіонів Європи
- Резиденція митрополитів Буковини та Далмації
- Дерев'яні церкви карпатського регіону в Польщі та Україні
- Стародавнє місто Херсонес Таврійський і його хора
- Історичний центр Одеси

Історичний центр Одеси був включений до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як номінант від України останнім серед тих, що номінувалися від імені нашої держави після довгої перерви, яка тривала з 2013 року. За ініціативою італійської делегації питання щодо розширення переліку об'єктів всесвітньої спадщини, які знаходяться на території України, було розглянуто в позачерговому спеціальному порядку зважаючи на загрози, які несли постійні ракетні обстріли та атаки дронів армії російської федерації на місто Одеса. Італійська делегація запропонувала створити робочу групу для доопрацювання номінаційного досьє історичного центру Одеси, який перебував у попередньому списку з 2008 року, і на 18-й позачерговій сесії Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у січні 2023 року історичний центр Одеси було визнано об'єктом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з реєстраційним

номером № 1703, з площею території пам'ятки 618,54 га та площею буферної зони 618,8 га. Варто зазначити, що не зважаючи на присутній політичний контекст рішення комітету ЮНЕСКО, воно було цілком мотивованим, адже місто налічує значну кількість пам'яток архітектури історії, культури, як національного так і місцевого значення. Зокрема, в Одесі налічується понад 300 культурних об'єктів, які були позначені емблемою Блакитного щита Гаазької конвенції 1954 року, як в межах, так і за межами периметру об'єктів Всесвітньої спадщини [2]. Поряд з цим, навіть після визнання центральної частини міста Одеса всесвітньою пам'яткою, армія агресора здійснила ракетний обстріл міста у червні 2023 року, внаслідок якого за одну ніч було пошкоджено 25 пам'яток архітектури в Одесі [3].

Перед наданням більш детальної характеристики основних положень номінаційного досьє історичного центру Одеси варто зупинитися на загальних принципах включення об'єктів до переліку всесвітніх пам'яток.

Так, Конвенцією про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини визначено видові вимоги до культурних (рукотворних) та/або природних (нерукотворних) об'єктів, яким може надаватися спеціальний охоронний статус об'єкту всесвітньої спадщини для їх збереження в інтересах усього людства. Зокрема до числа культурних об'єктів, яким може бути надана охорона, можуть бути віднесені:

пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, тощо, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [4].

В кожному з перелічених «видових об'єктів» (об'єднуючих певний клас аналогічних об'єктів) фігурує поняття універсальної цінності. Воно пізніше буде розглянуте і в контексті характеристики Історичного центру Одеси як об'єкту всесвітньої культурної спадщини, але наразі спробуємо зрозуміти його загальне значення. Поняття універсальної цінності пояснюється через набір спеціальних селективних (відбіркового) критеріїв. Саме через верифікацію статусу відповідності об'єкта тим чи іншим критерієм, передбаченим параграфом 77 Керівництва з виконання Конвенції про охорону всесвітньої спадщини, об'єкту надається право бути включеним до списку об'єктів всесвітньої спадщини. Домінуючою узагальнюючою думкою, в якій

розкривається змість селективних критеріїв, є думка про те, що об'єкт культурної або природної спадщини володіє видатною універсальною цінністю для усього людства, його нинішніх та прийдешніх поколінь [5]. І саме внаслідок виключної унікальності об'єкту, завдання щодо його збереження покладається на все міжнародне співтовариство.

Підтвердження наявності у об'єкта всесвітньої спадщини універсальної цінності відбувається через перевірку відповідності одному або декільком селективним критеріям. Для цілей цієї статті будуть розглянуті лише ті критерії, які мають відношення до об'єктів культурної спадщини. Об'єкти природної спадщини мають свої селективні критерії і їх аналіз для цілей цього дослідження є недоцільним. Отже об'єкт, який номінується для визнання його об'єктом культурної спадщини, повинен:

- (i) бути шедевром творчого генія людини;
- (ii) відображати вплив, який чинить зміна загальнолюдських цінностей у межах певного періоду часу або певного культурного району світу на розвиток архітектури або технології, монументального мистецтва, містобудування або планування ландшафтів;
- (iii) бути унікальним або, щонайменше, винятковим свідченням культурної традиції або цивілізації, існуючої або зниклої;
- (iv) бути видатним зразком типу будови, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, що ілюструє важливий етап (етапи) в історії людства;
- (v) бути видатним зразком характерного для даної культури (або культур) традиційного людського поселення, землекористування або водокористування, або видатним зразком взаємодії людини з навколишнім середовищем - особливо в тих випадках, коли такий зразок став вразливим під впливом незворотних змін;
- (vi) бути прямо або побічно пов'язаним з подіями або існуючими традиціями, з ідеями або віруваннями, або з творами літератури і мистецтва, що мають видатне універсальне значення (цей критерій використовується переважно в поєднанні з іншими критеріями) [5].

Історичний центр Одеси був запропонований до визнання пам'яткою всесвітньої культурної спадщини за двома критеріями – критерієм (ii) та критерієм (iv) [2].

Перший критерій пояснювався тим, що історичний центр Одеси є важливим вузлом людських цінностей у Східній Європі завдяки своїм різноманітним архітектурним стилям, що сформувалися під час швидкого зростання в XIX столітті, і які відображають співіснування багатьох культур і впливів, характерних для прикордонної зони Європи та Азії [2].

Другий критерій апелював до того, що історичний центр Одеси є видатною «часовою капсулою» міського планування XIX століття, з різноманітними будівлями переважно з другої половини XIX та початку XX століття, що відображають винятково швидке зростання міста, зумовлене багатством, створеним промисловою революцією, та його помітною різноманітністю [2].

Крім відповідності відбірковим критеріям, щоб вважатися таким, що має видатну універсальну цінність, об'єкт повинен також задовольняти умовам цілісності та/або автентичності і мати відповідну систему охорони та управління, що гарантує його збереження. Цей блок питань також буде розглянуто далі, однак, саме відповідність чи не відповідність селективним критеріям складає формальну сторону системи відбору нових об'єктів до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Наразі з'ясуємо, яку цінність має історичний центр Одеси як новий об'єкт, що було включено до всесвітньої культурної спадщини і зосередимо фокус дослідження на ньому.

Історичний центр Одеси - є частиною портового міста, розташованого на березі Чорного моря. Колись на місці Одеси знаходилося селище Хаджибей - звідси власне і походить назва і Хаджибейського лиману, який географічно знаходиться у північній частині міста. З точки зору містобудівних концепцій центр Одеси являє собою щільно забудовану зону, сплановану згідно з канонами класицизму, що характеризується двоповерховими та чотириповерховими будівлями і широкими перпендикулярними вулицями, обсадженими деревами. Особливий динамічний розвиток центральної частини міста відбувався в період з початку XIX до початку XX століття. Саме цим періодом і представлені історичні будівлі, які включають театри, мости, пам'ятники, релігійні споруди, школи, приватні палаци та багатоповерхові будинки, клуби, готелі, банки, торгові центри, склади, біржі та інші публічні й адміністративні будівлі. Авторами архітектурних проєктів переважно були майстри з Італії (Ф. Фраполлі, К. Далаква, Ф. Боффо, Ф. Моранді та інші) – особливо на початку та в середині XIX століття. Завдяки роботам цих майстрів у міських ансамблях Одеси помітні архітектурні прийоми, характерні країнам Південної Європи, зокрема перестильні композиції житлових будинків, аркади та відкриті веранди [2]. Згодом до формування архітектурного стилю Одеси долучалися майстри інших національностей. Різноманіття архітектурних стилей є характерною ознакою історичного центру міста. Таке поєднання стилів свідчить про значний різноманітний етнічний і релігійний склад громади міста, що у свою чергу являє унікальний приклад міжкультурних обмінів і демонструє приклад формування і розвитку мультикультурних і багатонаціональних міст Східної Європи XIX століття [6].

Аналізуючи питання в чому полягає універсальна цінність історичного центру Одеси, відповідь можна знайти в його вагомому історичному та культурному спадку. Місто було засноване у 1794 році за рішенням імператриці Катерини II, яка планувала створити торговий порт після завершення російсько-турецької війни 1787–1792 років. Нове місто, зведене на місці турецької фортеці Хаджибей, спершу було запроєктоване військовим інженером Францом де Воланом, а потім розширене впродовж XIX століття [1].

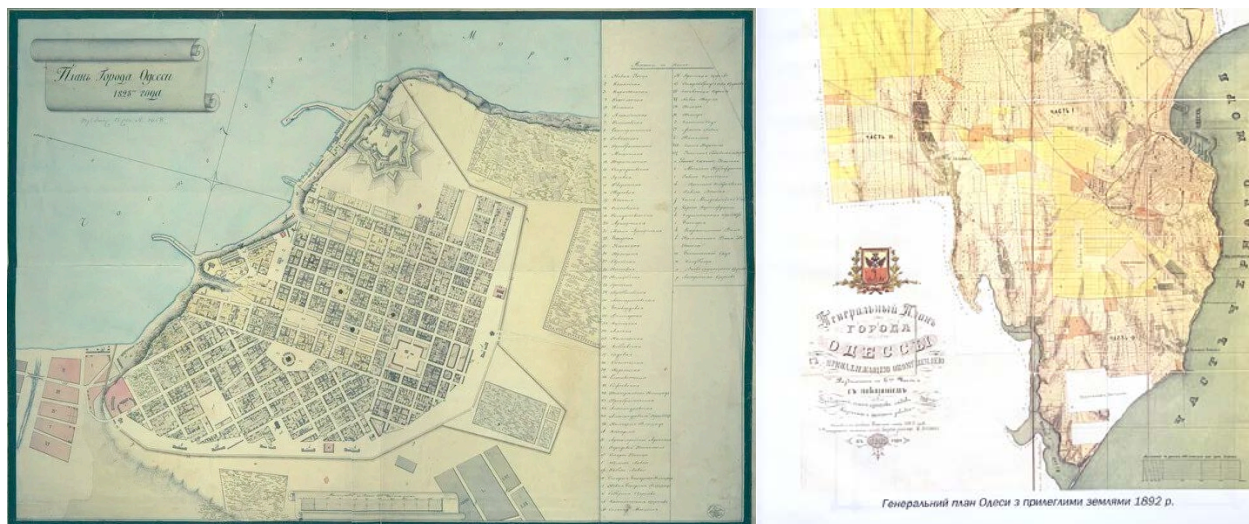

Рис. 4. Генеральні плани міста Одеси у різні часи XIX ст.

Одеса отримала свій характер і швидкий розвиток у XIX столітті завдяки своєму унікальному розташуванню на березі моря, оскільки стала одним із найбільших портових місць. Статус вільного порту та усі митні привілеї діяли в Одесі з 1819 по 1859 роки. “Швидкий розвиток міста, спричинений його особливим статусом, сприяв його активній розбудові. Сьогодні Одесу часто називають Південною перлиною за її особливий шарм, створений витонченими архітектурними спорудами. Значна частина таких архітектурних шедеврів (близько чотирьохсот) була споруджена саме під час дії статусу порто-франко, адже і на той час Одеса приваблювала не лише комерсантів, а й туристів” [7]. Можливість ведення активної торгівлі сформувала багатонаціональні та багатокультурні спільноти, зробивши Одесу космополітичним містом.

Як вже відмічалось, кожен новий об’єкт культурної спадщини повинен задовільнити умови цілісності. У випадку історичного центру Одеси варто відмітити збереження головних рис та контуру містобудівного плану в його перших проектах, хоча за час від моменту закладення міста він відчув певні еволюційні зміни. Історичний центр Одеси має сітчасту систему просторих вулиць з алеями, розподілених на два прямокутних квартали, напрямки яких співпадали з орієнтацією двох глибоких ярів, що перетинають високий плато Одеси перпендикулярно до моря, та зміщених під кутом 45 градусів один до

одного. Центральна частина міста характеризується здебільшого низькою висотністю забудови. Основними орієнтирами міста є — Приморський бульвар, що тягнеться вздовж краю плато, Приморські сходи, що спускаються до берега, а також ансамбль Одеського оперного та балетного театру і Палац Роялю [7]. Збережено прямий зв'язок із портом і морем, що чітко простежується у міському просторі.

Збереження архітектурних пам'яток XIX — початку XX століття в місті переважно також є задовільним для основних споруд. Серед ризиків, які загрожують збереженню цілісності пам'ятки є відсутність належного планування розвитку міста та неналежний підхід до консервації споруд. Спроби реконструкції центру Одесу приймалися неодноразово у радянську добу [8]. Так, в історичний архітектурний ансамбль вулиці Дерибасівська, яка належить до центральної частини міста, було вписано у 1968 році будівлю Ювілейного комбінату, присвячену черговій річниці жовтневої революції. Іншим прикладом спроби модернізації міста, також за часів радянської доби, є збудований у 1953 році для працівників Морського училища сталінського зразка будинок на Дерибасовській (Рис. 5). Після внесення історичного центру Одеси до списку об'єктів всесвітньої культурної спадщини нові експерименти зі змінами в містобудівній та архітектурній стилістиці Одеси будуть заборонені і місто збереже свою оригінальну цілісність та автентичність для нащадків.

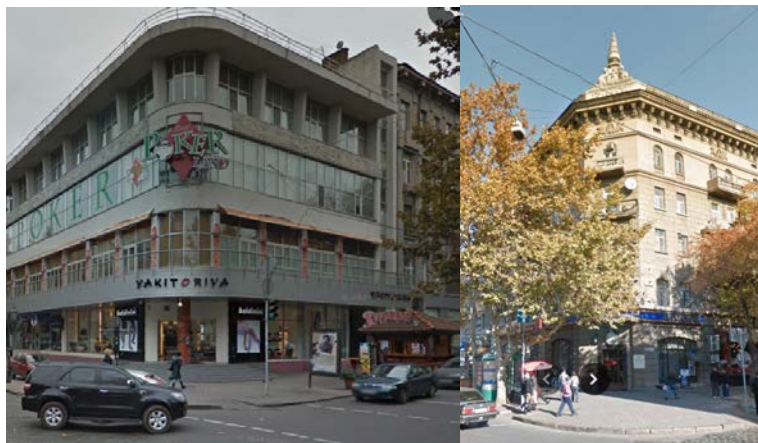

Рис. 5. Центральна вулиця міста Одеси (вул. Дерибасівська 15 та 12-14) з прикладами нової забудови часів радянської доби.

Основні ознаки виняткової універсальної цінності, що розкриваються через розуміння автентичності об'єкту, стосуються особливого характеру планування міста з поєднанням багатоманітної архітектури, що відображає мультикультурний характер торговельних спільнот. Зміни меж, які збігаються з межами Інтегрованої зони охорони відповідно до Генерального плану Одеси, включають усі необхідні характеристики, що передають ідею цілісного міста, яке швидко розвинулося під час значного економічного зростання і має будівлі,

що зберегли свою унікальну неповторність, оригінальність та яскраво відображають переплетення соціальних, культурних і архітектурних впливів, що переважали на той час.

Щодо вимог до управління та охорони об'єктом культурної спадщини, як додаткової умови, якій має відповідати об'єкт, варто зазначити наступне. Загальні положення щодо охорони культурної спадщини встановлені Законом України «Про охорону культурної спадщини» [7], прийнятим у 2000 році. Міністерство культури та інформаційної політики України формує і реалізує державну політику у сфері культурної спадщини та керує діяльністю державних інституцій, що стосуються культури й мистецтва. Міністерство відповідає за нагляд і контроль охорони історичних пам'яток. На муніципальному рівні відповідальним за охорону та консервацію об'єктів культурної спадщини є відповідний підрозділ з охорони культурної спадщини Одеської міської ради відповідно до нормативів історико-архітектурної охорони в межах містобудівної документації [6].

Об'єкт охороняється відповідно до місцевих регламентів, встановлених у 2008 році Генеральним планом Одеси.

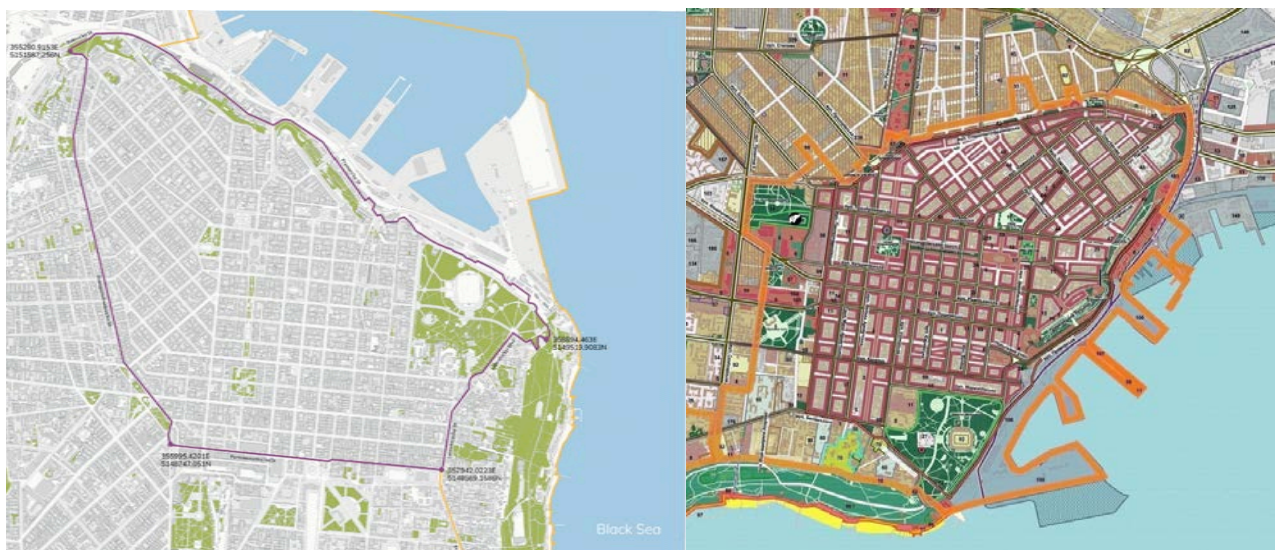

Рис. 5. Межі охоронної зони Історичного центру Одеси та фрагмент генплану Одеси 2014 р.

Сьогоднішня ситуація навколо охорони пам'яток архітектури, культури та історії, які зосереджені в охоронюваній центральній частині міста Одеса, є вкрай занепокойливою. Від початку активної фази військової агресії російської федерації проти України десятки архітектурних пам'яток міста було пошкоджено. Серед пошкоджених пам'яток архітектури та містобудування є пам'ятки національного та місцевого значення, що охороняються відповідно до законодавства України та які входять до архітектурного ансамблю, який складає частину історичного центра Одеси. Серед пошкоджених об'єктів

культурної спадщини в Одесі є такі пам'ятки національного значення, як Будинок Одеської обласної філармонії ім. Д. Ойстраха (будівля Нової біржі), Одеський музей західного та східного мистецтва (палац Абазі), житловий будинок Вучина, Будинок вчених (колишній палац графа Толстого), Одеський музей морського флоту, Одеський національний художній музей, Одеський літературний музей. До пошкоджених пам'яток архітектури місцевого значення варто віднести: готель «Брістоль», Спасо-Преображенський кафедральний собор, Одеський академічний театр музики ім. М. М. Водяного, гуртожиток комунального закладу «Одеське професійне училище мистецтв ім. К. Ф. Данькевича», Одеський історико-краєзнавчий музей, санаторій «Аркадія», особняк Бруні та будівля школи садівництва.

Відновлювальні роботи на пошкоджених об'єктах культурної спадщини триватимуть тривалий час та вимагатимуть значного фінансування, адже характер та масштаби пошкоджень варіюються від незначних пошкоджень фасадних частин будівель до руйнувань несучих конструкцій стін, стель та навіть фундаментних плит. Зокрема, подібні руйнування були завдані Спасо-преображенському собору, якій став місцем прямого влучання крилатої ракети. Наразі органи ЮНЕСКО сформували спеціальні цільові фонди для відновлення пошкоджених об'єктів, які поповнюються за рахунок ініціативних внесків різних країн донорів. Так, станом на 2024 рік були сформовані позабюджетні кошти ЮНЕСКО, які склалися з коштів наступних проектів та фондів, які в різних розмірах спрямовуватимуться для відновлення пам'яток:

- проекту цільового фонду ЮНЕСКО-Японія «Реагування на надзвичайні ситуації для об'єктів всесвітньої спадщини та культурних цінностей: оцінка збитків та захист», у сумі 4 065 000 доларів США у 2023 році;

- проекту цільового фонду ЮНЕСКО-Японія «Збереження культурної спадщини в Україні: посилення моніторингу, реагування на надзвичайні ситуації та готовності на пошкоджених об'єктах культурної та природної спадщини в Україні, включаючи об'єкт Всесвітньої спадщини «Історичний центр Одеси»» у розмірі 5 899 270 доларів США у 2024 році;

- проекту цільового фонду ЮНЕСКО-Італія «Термінове забезпечення захисного даху для Преображенського собору» - 530 000 доларів США;

- Надзвичайного фонду спадщини - 416 350 доларів США;

- Фонду посла доброї волі ЮНЕСКО Марка Ладре де Лашар'єра у розмірі 192 600 доларів США;

- Фонду всесвітньої спадщини (бюджетна стаття для об'єктів зі Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою зникнення) у сумі 30 000 доларів США[2].

Серед останніх ініціатив щодо відновлення зруйнованої або пошкодженої спадщини міста Одеса є рішення італійського уряду про фінансове забезпечення усіх відновлювальних та реставраційних робіт.

Міжнародні організації та уряди активно допомагають не лише у фінансуванні робіт, пов'язаних із відновлювальними роботами пошкоджених пам'яток але й фінансово підтримують проведення різноманітних інформаційних, роз'яснювальних заходів спрямованих на загальне посилення системи місцевих органів влади та держави в цілому щодо збереження пам'яток [2].

Окрім фінансової допомоги від міжнародних організацій, іноземних урядів та приватних донорів варто враховувати можливість міжнародного конвенційного захисту пам'яток культурної спадщини та витребування фінансових відшкодувань [9]. Зокрема, юридичним інструментом для компенсацій від завданих війною пошкоджень об'єктам культурної спадщини може виступати Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року та протоколи до неї. Варто зазначити, що ці міжнародні документи визнають злочином дії, внаслідок яких пошкоджуються культурні цінності, які знаходяться під загальним захистом чи під спеціальним захистом (пам'ятки, які занесені до спеціального Міжнародного реєстру культурних цінностей) конвенції [10-13]. У даному разі для підвищення рівня захисту та збільшення гарантій необхідно, щоб пам'ятки архітектури, культури та мистецтва були додатково внесені до Міжнародного реєстру культурних цінностей, адже знаходження об'єкту лише в реєстрі всесвітньої спадщини, не дозволяє зреалізувати увесь потенціал захисних механізмів передбачених Гаазькою конвенцією 1954 року [14]. Загалом, дані міжнародні документи, а також спеціальні міжнародні комісії під егідою ООН дають можливість вимагати від сторони порушника здійснити компенсацію завданих пошкоджень.

Зокрема, історія військових конфліктів має приклади, коли від кількох переможених держав згідно з мирними договорами вимагалось матеріально компенсувати незаконне знищення або розграбування культурних цінностей. «Наприклад, стаття 247 Версальського договору зобов'язувала Німеччину «надати Лувенському університету ... рукописи, стародавні книги, друковані книги, карти та об'єкти колекції, що відповідають за кількістю та вартістю тим, які були знищені під час спалення Німеччиною Лувенської бібліотеки». У 1998 році Компенсаційна комісія Організації Об'єднаних Націй присудила близько 19 000 000 доларів США окремому кувейтському колекціонеру за знищення та грабежу його колекцій ісламського мистецтва та рідкісних книг іракськими військами, які вторглися та окупували його, які Ірак був змушений виплатити

Радою Безпеки ООН. У 2009 році Комісія з розгляду претензій Еритреї та Ефіопії зобов'язала Ефіопію виплатити Еритреї 50 000 доларів США за навмисне пошкодження ефіопськими військами стародавнього еритрейського пам'ятника під час війни між цими двома державами» [10].

Сучасні міжнародні конфлікти також мають досвід витребування компенсацій. Тому зазначені механізми також повинні активно опрацьовуватися в рамках подальших дій України щодо захисту свого культурного надбання. У даному контексті актуальною є позиція Українського національного комітету ІКОМОС (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць), який закликає до об'єднання усієї світової спільноти для захисту та запобігання знищення пам'яток всесвітньої спадщини, які розташовані на території України [15].

Висновки

Збереження об'єктів всесвітньої культурної спадщини є надзвичайно важливим завданням для органів місцевої та центральної влади, місцевих громад, волонтерів та громадських організацій. Окрім зовнішніх позитивних переваг, які з'являються у зв'язку із включенням об'єкту до списку всесвітньої спадщини, у тому числі у вигляді репутаційних проявів уваги, яка приділяється світовим співтовариством, туристичною, культурною та науковою спільнотою, з'являється і додатковий тягар відповідальності, який накладається на державу у зв'язку з необхідністю збереження універсальної цінності пам'ятки, збереження її цілісності та автентичності. Глибоке розуміння вимог щодо дотримання цілісності та автентичності історичного центру Одеси допомагатиме формувати правильні плани реставраційних робіт, робіт з консервації об'єктів, планувати виважені містобудівні рішення. Поряд з цим військова агресія росії значно ускладнює проведення усіх охоронних заходів та заходів з управління об'єктом всесвітньої культурної спадщини. Значні фінансові вливання необхідні для відновлення пошкоджених війною десятків архітектурних об'єктів історичної частини міста. Тому, окрім розрахунку на добру волю донорства окремих країн та організацій, яка очевидно є недостатньою, необхідно активно задіювати міжнародні конвенційні механізми захисту об'єктів культурної спадщини та застосовувати механізми фінансових компенсацій.

Список використаної літератури:

1. Тимофієнко В.І., Вечерський В.В., Сердюк О.М., Бобровський Т.А. Історико-містобудівні дослідження Одеси.// Київ, Фенікс:2008.
2. The Historic Centre of Odesa// Сайт ЮНЕСКО. 2023 р. Електронний ресурс: <https://whc.unesco.org/en/soc/4529>.

3. russians damaged 25 architectural monuments in Odessa overnight// Електронний ресурс: <https://www.icomos-ukraine.org/recent-news-en/statement-regarding-the-threat-of-destruction-of-the-unesco-world-heritage-site-historical-center-of-the-port-city-of-odesa-e8rte>.
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини// Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.
5. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO. 2017. Електронний ресурс: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369013>
6. Особенности архитектуры жилых домов Одессы XIX века// Строительство и архитектура. Киев. – 1988 р. <https://uc.od.ua/news/urbanism/1207144>.
7. В.І. Соколовський. Значення одеського порто-франко для розвитку міста.// Історія народного господарства та економічної думки України. Вип. 43. Київ: Ін-т економіки та прогнозування - 2010.
8. Революционный держим шаг: советские проекты перестройки центра Одессы.// Електронний ресурс: <https://mayak.org.ua/news/the-revolutionary-keep-step-the-soviet-projects-of-reconstruction-of-the-center-of-odessa/>.
9. Закон України «Про охорону культурної спадщини»// Відомості Верховної Ради України, 2000, № 39, ст.333. Електронний ресурс: Про охорону культурної спадщини | від 08.06.2000 № 1805-III.
10. Захист культурних цінностей. Військові настанови// Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури. Париж, Франція – 2024 р. ЮНЕСКО 2024 ISBN 978-92-3-000211-4.
11. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. // Електронний ресурс: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U>
12. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року.
13. Закон України «Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року»// Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради, 2020, № 39, ст.293 Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text.
14. Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України/ О.А. Біда, А.Б. Блага, Д.О. Коваль, О.А. Мартиненко, М.Г. Статкевич; за заг. ред. А.П. Бущенко // Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., КИТ, 2016. – 72 с.: з іл. ISBN 978-966-2279-59-7.
15. Statement regarding the threat of destruction of the UNESCO World Heritage Site "Historical Centre of the Port City of Odesa". // Електронний ресурс: <https://www.icomos-ukraine.org/recent-news-en/statement-regarding-the-threat-of-destruction-of-the-unesco-world-heritage-site-historical-center-of-the-port-city-of-odesa>.

Kulikov Oleksandr,
Kyiv National University of Construction and Architecture

SOME ISSUES OF PRESERVING WORLD CULTURAL HERITAGE SITES DURING WARTIME: A CASE STUDY OF THE HISTORIC CENTER OF ODESA

The article discusses issues related to the preservation of the world cultural heritage of humanity, in particular, the part of it that is located within Ukraine. The

historical center of the city of Odesa was included in the UNESCO list in 2023. Since then, the architectural ensembles of the city's central part, despite their unique protected status, have repeatedly faced threats of damage, destruction, and complete obliteration as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Currently, the primary task for Ukraine and the international community is to find ways and solutions that would allow for the preservation of this part of the global heritage, and to prevent or mitigate the extent of damages and cultural losses. To this end, the study analyzes specific conditions for the procedure of preparing and including the historical center of Odesa in the list of world cultural heritage sites, examines the general criteria for recognizing an object as exceedingly valuable for all humanity, and specifically, the criteria based on which Odessa's center was included in the UNESCO list. The unique features of the city's historical part are studied, and the components of a concept of the universal value of Odessa's historical center are formulated. Furthermore, the main financial prerequisites for the city's recovery from damages and destruction caused by military actions are analyzed, including the study of some international conventions aimed at safeguarding the world from the loss of invaluable assets belonging to every resident of our planet, as well as initiatives by individual governments and countries directed at providing financial support for measures related to the restoration of Odessa's architectural, historical, and cultural heritage.

Keywords: world cultural heritage; UNESCO; universal value; Odessa's historical center; restoration of damaged sites; The Hague Convention for the Protection of Cultural Property.

REFERENCES:

1. Tymofienko V.I., Vechersky V.V., Serdyuk O.M., Bobrovskiy T.A. Historical and Urban Planning Studies of Odessa // Kyiv, Phoenix: 2008.
2. The Historic Centre of Odesa// UNESCO Website. 2023. Electronic resource: <https://whc.unesco.org/en/soc/4529>.
3. Russians damaged 25 architectural monuments in Odessa overnight// Electronic resource: <https://www.icomos-ukraine.org/recent-news-en/statement-regarding-the-threat-of-destruction-of-the-unesco-world-heritage-site-historical-center-of-the-port-city-of-odesa-e8rte>.
4. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage// Electronic resource: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text.
5. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO. 2017. Electronic resource: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369013>

6. Features of the Architecture of Residential Buildings in Odessa of the 19th Century// Construction and Architecture. Kyiv. – 1988. <https://uc.od.ua/news/urbanism/1207144>.
7. V.I. Sokolovsky. The Significance of the Odessa Port-Free Zone for the Development of the City. // History of National Economy and Economic Thought of Ukraine. Issue 43. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting - 2010.
8. Revolutionary Step: Soviet Projects of Reconstruction of Odessa's Center.// Electronic resource: <https://mayak.org.ua/news/the-revolutionary-keep-step-the-soviet-projects-of-reconstruction-of-the-center-of-odessa/>.
9. Law of Ukraine "On the Protection of Cultural Heritage"// Verkhovna Rada of Ukraine Bulletin, 2000, No. 39, p.333. Electronic resource: On the Protection of Cultural Heritage | from 08.06.2000 No. 1805-III.
10. Protection of Cultural Values. Military Guidelines// United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris, France – 2024. UNESCO 2024 ISBN 978-92-3-000211-4.
11. The 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict.// Electronic resource: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U>.
12. Second Protocol to the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1954.
13. Law of Ukraine "On Ukraine's Accession to the Second Protocol to the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, 1954"// Verkhovna Rada of Ukraine. Bulletin of Verkhovna Rada, 2020, No. 39, p.293. Electronic resource: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text.
14. With a Shield or on a Shield?: Protecting Cultural Values in Conditions of Armed Conflict in Eastern Ukraine// O.A. Bida, A.B. Blaga, D.O. Koval, O.A. Martynenko, M.G. Statkevich; edited by A.P. Bushchenko // Ukrainian Helsinki Human Rights Union. – K., KIT, 2016. – 72 pages: with illustrations. ISBN 978-966-2279-59-7.
15. Statement regarding the threat of destruction of the UNESCO World Heritage Site "Historical Centre of the Port City of Odesa". // Electronic resource: <https://www.icomos-ukraine.org/recent-news-en/statement-regarding-the-threat-of-destruction-of-the-unesco-world-heritage-site-historical-center-of-the-port-city-of-odesa>.